

Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması

İsmail Özer* - Mehmet Sağır** - İsmail Baykara*** - Berkay Dinçer**** -
Başak Koca Özer***** - Serkan Şahin*****

Giriş

İnsan cinsine (*Homo genus*) ait fosil kalıntılarının izlerine Afrika dışında ilk kez Dmanisi (Gürcistan)'de rastlandığı günden beri, insanların göç güzergâhlarının saptanması Antropoloji alanındaki en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Güncel araştırmalara göre insan cinsinin en eski üyeleri 2,8 milyon yıl önce Afrika'da Ledi-Geraru (Etiyopya)'da ortaya çıkmış ve yaklaşık 1 milyon yıl boyunca bu kıtada ikamet etmeyi sürdürmüştür.¹ Afrika dışına yayılan ilk insan türü olan *Homo erectus*'ların serüvenleri ise 1,8 milyon yıllık Dmanisi buluntuları ile başlamakta ve kısa bir süre içerisinde çok geniş bir alana yayıldıklarını göstermektedir. Bunlar içerisinde Bulgaristan'da Kozarnika Mağarası (1,6-1,4 milyon yıl), Türkiye'de Denizli Kocabaş (1,6-1,1 milyon yıl), Niğde Kaletepe Deresi 3 (1 milyon yıl), Konya Dursunlu (900 bin yıl) lokaliteleri yaşadığımız coğrafyadaki en eski insan

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, iozer@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0001-5910-4216

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, msagir@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0003-3057-0648

*** Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE, iibaykara@gmail.com ORCID: 0000-0002-3778-0261

**** Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE, berkaydincer@gmail.com ORCID: 0000-0001-8240-5973

***** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, bkozer@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-3171-1599

***** Araş.Gör. Dr., Ahî Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE, moeritherium@hotmail.com ORCID: 0000-0002-5137-805X

1 Brian Villmoare, WilliamH. Kimbel, Chalachew Seyoum, ChristopherJ. Campisano, ErinN. DiMaggio, John Rowan, David R. Braun, J. Ramon Arrowsmith, KayeE. Reed, "Early Homo at 2,8 Ma from Ledi-Geraru, Afar, Ethiopia", *Science*, C 347 / S. 6228 (2015), s. 1352-1355.

yayımlarını göstermesi açısından önemlidir.^{2,3}

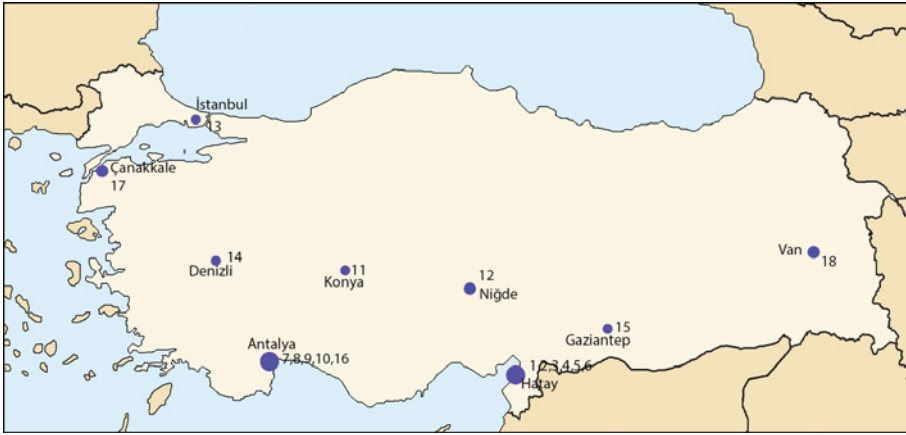
780 bin yıl öncesinde Avrupa ve Afrika'daki insan cinsi üyelerinin yaşadıkları alanların çevresel şartlarına göre adaptasyon geçirerek, tek bir türden (*Homo heidelbergensis*) giderek birkaç gruba ayrıştığını göstermektedir.⁴ Neandertaller ve modern insanın ataları Geç Orta Pleistosen Dönem'den itibaren ayrılmaya başlamıştır.

Pleistosen dönemde belli bir döngü içerisinde, buzul (kuzey ve güney yarımküredeki buzul örtülerinin ekvatora doğru ilerlemesi) ve buzul arası (buzul örtülerinin belirli bir süre kutuplara doğru gerilemesi) dönemler görülmektedir. İklim üzerinde büyük farklılıkların yaşandığı bu dönemlerde dünya üzerinde yeni türlerin doğmasına ya da bazı türlerin yok olmasına neden olmuştur. Avrupa'daki buzullaşmanın ilerlemesiyle giderek soğuyan iklim koşullarına kafa, yüz ve vücut yapısıyla adapte olan bir insan türü olan *Homo neanderthalensis*'lerin tipik bireyleri 300 bin yıl öncesinden başlayarak Avrupa, Batı Asya ve Ortadoğu'yu içine alan geniş bir alana yayılmışlardır.

Antropoloji alanındaki son keşiflere göre insan cinsinin Dünya üzerinde yaşamakta olan son üyesi modern *Homo sapiens*'ler 315 bin yıl önce Jebel Irhoud (Fas)'da ilk kez görülmeye başlamıştır.⁵ Modern insanların Afrika'dan çıkarak Dünya'ya yayılmalarındaki en büyük etkenler olarak iklim değişimleri, popülasyonda meydana gelen sayısal artışlar, karasal büyük memeli hayvanlarının göçleri, akrabalık ve sosyal organizasyonlardaki gelişmeler, kültürel gelişmeler, dil ve sembolizmin kullanımıyla birlikte daha karmaşık insan davranışlarının ortaya çıkması sayılabilir.

- 2 N. Sirakov, J.L. Guadelli, S. Ivanova, S. Sirakova, M. Boudadi-Maligne, I. Dimitrova, Ph. Fernandez, C. Ferrier, A. Guadelli, N. Jordanova, M. Kovatcheva, I. Krumov, J.Cl. Leblanc, V. Miteva, V. Popov, S. Spassov, S. Taneva, T. Tsanova, "An Ancient Continuous Human Presence in The Balkans and The Beginnings of Human Settlement in Western Eurasia: A Lower Pleistocene Example of The Lower Paleolithic Levels in Kozarnika Cave (North-Western Bulgaria)" *Quaternary International*, S. 223-224 (2010), s. 94-106.
- 3 Antonio Sagona, Paul Zimansky, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri M.Ö. 1.000.000-550*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 1.
- 4 Mirjana Roksandic, Predrag Radovic, Joshua Lindal, "Revising the Hypodigm of *Homo heidelbergensis*: A View from the Eastern Mediterranean", *Quaternary International*, S. 466 (2017), s. 1-16.
- 5 Jean-Jacques Hublin, Abdelouahed Ben-Ncer, Sahara E. Bailey, Sarah E. Freidline, Simon Neubauer, Matthew M. Skinner, Inga Bergman, Adeline Le Cabec, Stefano Benazzi, Katarina Harvati, Philipp Gunz, "New Fossils From Jebel Irhoud, Morocco and The Pan-African Origin of Homo Sapiens", *Nature*, S. 546 (2017), s. 289-292.

İnsan cinsi üyelerinin yüz binlerce yıllık Dünya'ya yayılım sürecinde Türkiye önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda ülkemizde yapılan araştırmalarda çeşitli insan türlerine ait biyolojik ve kültürel kalıntılar sıklıkla ele geçmeye başlamış ve bilim dünyasındaki dikkatlerin bu bölgeye yoğunlaşmasını sağlamıştır (Harita 1). Türkiye'nin pek çok bölgesinde yapılan Pleistosen Dönem kazı ve araştırmalarında Afrika dışında fosil örneklerini bulabildiğimiz *Homo erectus*, *Homo neanderthalensis* ve *Homo sapiens* gibi çeşitli insan türlerine ait fosil bulguların ve bunlar tarafından üretilmiş kültürel kalıntıların çok daha fazlasıyla tespit edilebileceği anlaşılmıştır. Ancak daha önceki çalışmaları göz önünde bulundurduğumuzda Batı Anadolu'ya yönelik olarak yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle 2012 yılından itibaren Prof. Dr. İsmail Özer başkanlığındaki bir ekip tarafından Muğla ve Çanakkale illerinde yüzey araştırmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada 5 sezondur Muğla ve Çanakkale illerinde devam eden Neojen ve Pleistosen dönem araştırmalarına ait bulgular tartışılmaktadır.

Harita 1: Türkiye Paleolitik ve Epipaleolitik çağ yerleşim yerleri (1. Üçağızlı, 2. Üçağızlı II, 3. İkiyağzlı, 4. Merdivenli, 5. Tıkalı, 6. Kanal, 7. Beldibi, 8. Belbaşı, 9. Öküzini, 10. Karain, 11. Dursunlu, 12. Kaletepe, 13. Yarımburgaz, 14. Kocabaş, 15. Dülük, 16. Kızılin, 17. İnkaya, 18. Gürgürebaba Tepesi)

Muğla ve Çanakkale İlleri Araştırmaları

Muğla ili araştırmaları (2012-2013 yılları)

Muğla ilindeki araştırmalar 2012 yılında başlamış olup, ilk yıl il merkezinin kuzey, batı ve kuzeybatısındaki Neojen Dönem (23-2 milyon yıl önce) çökellerinde

gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede yer alan 15x50 km'lik Yatağan havzası Miyosen Dönem'de yaşamış olan karasal memelilere ait fosiller içermektedir. Fosil kalıntıları gözlenen 12 lokaliteden Şerefköy ve Kemikalan lokaliteleri zengin faunal çeşitliliği ile dikkat çekmektedir. Şerefköy buluntu alanında 3 lokalitede araştırmalar yapılmış ve bovidae, equidae, carnivora gibi karasal hayvanlara ait fosiller içerdiği gözlenmiştir. Bu alanda daha önceden yapılan araştırmalarda 26 memeli türüne ait 1200 adet tanımlanabilir fosil tespit edildiği belirtilmektedir. Bu bakımdan Şerefköy'ün Anadolu'nun en zengin Turoliyen faunalarından birine sahip olduğu söylenebilir. Yatağan havzasındaki ikinci önemli alan ise Kemikalan'dır. Burada 5 lokalitede yine çeşitli karasal hayvanlara ait fosiller gözlenmiştir. Muğla ilinde Özlüce, Akbelen, Salihpaşalar ve Elekçi lokalitelerinde de fosil bulgulara rastlanmıştır. Literatürde yer almakla birlikte Sarıçay, Kultak, Beçin, Ulaş ve Yenieskihisar buluntu alanlarında yüzeyde fosil varlığının kalmadığı gözlenmiştir. Bu alanların yol genişletme çalışmaları, şehirleşme ya da tarla sürülmesi sırasında tahribata uğradıkları düşünülmektedir.⁶

Muğla ilinde Pleistosen Dönem (2myö-12 byö) çökellerinde fosil insanlara ait izlerin tespitine yönelik araştırmalar daha çok il merkezinin güney ve doğu kesimlerindeki dağlık alanlarda gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada doğal ve kullanılmış ham madde kaynaklarının tespitine yönelik araştırmalar gerçekleştirilmiş, ancak Pleistosen Dönem insanlarına ait herhangi bir ışık alanı saptanamamıştır. İkinci aşamada bu insanların yaşam alanları olabilecek mağara ve kaya altı sığınakları incelenmiştir. Muğla'da irili ufaklı onlarca mağara bulunmaktadır. Bunlar içerisinde insan yerleşimine elverişli olabilecek 9 mağarada araştırmalar gerçekleştirilmiş, ancak hiçbirisinde Paleolitik Dönem ile ilişkilendirilebilecek bir ipucuna ve dolgu tabakasına rastlanılmamıştır.⁷

Çanakkale ili araştırmaları (2014-2017 yılları)

Çanakkale ilindeki araştırmalar 2014 yılında başlamış olup, sistemli bir şekilde güneyden kuzeye doğru bir inceleme gerçekleştirilmiştir. İl merkezinin kuzey, doğu ve güneybatısındaki Neojen Dönem (23-2 milyon yıl önce) çökellerinde yapılan araştırmalarda 5 fosil lokalitesi tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde Gelibolu yarımadasındaki Taşocağı lokalitesi son derece zengin fosil kalıntıları içermektedir. Taşocağı'nda bovidae ve equidae'lere ait yüzlerce kalıntı gözlenmiştir. Ayvacık

6 İsmail Özer, Mehmet Sağır, İsmail Baykara, Berkay Dinçer, Serkan Şahin, "Batı Anadolu'da Fosil İnsan Araştırmaları: Bulgular, Yayılım ve Problemler", *ASOS Journal*, C 5/ S. 47 (2017), ss. 1-25.

7 Özer v.d., *age.*, s.7-8.

ilçesinin kıyı kesiminde bulunan Gülpınar köyü civarında da fosil hayvanlara ait kalıntılar tespit edilmiştir. Çanakkale ilinde literatürde kaydı bulunan bazı fosil lokalitelerinin bugün yüzeyde fosil buluntu içermediği de gözlenmiştir.

Çanakkale ilinde Pleistosen Dönem (2myö-12 byö) çökellerinde fosil insanlara ait bulguların tespitine yönelik yapılan araştırmalar giderek ilin orta ve doğu kesimlerinde yoğunlaştırılmıştır. Ham madde kaynakları ve işlik alanlarını içeren açık alan konaklama bölgelerinin tespitine yönelik araştırmalarda 40 buluntu alanı tespit edilmiştir (Tablo 1). Bu lokalitelerin büyük çoğunluğu Çan ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Buluntu alanlarından iki tanesinde (Tavşanlıdere ve Dumanlı) Alt Paleolitik Dönem'e ait kuvarstan yapılmış çekirdek, kortekli yonga, satır ve düzelteli yongalar gözlenmiştir. Bu buluntular Kuzey Batı Anadolu'daki fosil insan varlığının çok eski dönemlere indirilebileceğini göstermiştir. Çanakkale ilindeki diğer açık alan lokaliteleri ise Orta Paleolitik Dönem'le ilişkilendirilebilecek yontma taş buluntular içermektedir. Bunlar arasında çakmaktaşıdan üretilmiş çekirdek, yonga, dilgi, kenar kazıyıcı, ön kazıyıcı, keski, Levallois yonga ve Levallois çekirdekler yoğunludur.

Tablo 1: Çanakkale İlinde 2014-2017 yılları arasındaki araştırmalarda tespit edilen Paleolitik Dönem buluntu alanları

Sıra	Yılı	İlçe	Lokalite	Dönem	Buluntular
1	2014	Ayvack	Gülpınar	Orta Paleolitik	Yonga
2	2014	Bayramiç	Tavşanlıdere	Alt Paleolitik	Çekirdek, yonga
3	2014	Çan	Karlı 1	Orta Paleolitik	Çekirdek, kazıyıcı, keski, dilgi, yonga
4	2014	Çan	Karlı 2	Orta Paleolitik	Çekirdek, kenar kazıyıcı, keski, dilgi, yonga
5	2014	Çan	Hurma	Orta Paleolitik	Yonga
6	2015	Lapseki	Dumanlı	Alt Paleolitik	Çekirdek, yonga
7	2015	Çan	Etili 1	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
8	2015	Çan	Etili 2	Orta Paleolitik	Çekirdek
9	2015	Çan	Bahadırlı 1	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, işlenmiş aletler
10	2015	Çan	Bahadırlı 2	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, işlenmiş aletler
11	2015	Çan	Bahadırlı 3	Orta Paleolitik	Çekirdek, elbaltası, yonga

12	2015	Yenice	Çınar	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
13	2016	Çan	Çakmaktepe	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
14	2016	Çan	Karakadılar	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
15	2016	Çan	İlyasağa Çiftliği	Orta Paleolitik	Yonga, dilgi
16	2016	Çan	Çekiçler 1	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, dilgi
17	2016	Çan	Çekiçler 2	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, kenar kazıyıcı
18	2016	Çan	Karakoca	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, ön kazıyıcı
19	2016	Çan	Etili 3	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, düzeltili aletler
20	2017	Çan	Bahadırh 4	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
21	2017	Çan	Bahadırh 5	Orta Paleolitik	Yonga, dilgi
22	2017	Çan	Etili 4	Orta Paleolitik	Çekirdek
23	2017	Çan	Etili 5	Orta Paleolitik	Yonga
24	2017	Çan	Etili 6	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, dilgi
25	2017	Çan	Etili 7	Orta Paleolitik	Yonga
26	2017	Çan	Etili 8	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, kompozit alet
27	2017	Çan	Etili 9	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
28	2017	Çan	Etili 10	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, ön kazıyıcı, dişlemeli alet
29	2017	Çan	Etili 11	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
30	2017	Çan	Etili 12	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, dilgi, kenar kazıyıcı, dişlemeli alet
31	2017	Çan	Etili 13	Orta Paleolitik	Yonga, dilgi
32	2017	Çan	Etili 14	Orta Paleolitik	Yonga, düzeltili alet
33	2017	Çan	Etili 15	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
34	2017	Çan	Durali 1	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
35	2017	Çan	Durali 2	Orta Paleolitik	Yonga
36	2017	Çan	Durali 3	Orta Paleolitik	Yonga, ön kazıyıcı

37	2017	Çan	Durali 4	Orta Paleolitik	Yonga, çentikli alet, düzeltili alet
38	2017	Çan	Doğancılar 1	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga, ön kazıyıcı
39	2017	Çan	Doğancılar 2	Orta Paleolitik	Çekirdek, yonga
40	2017	Bayramiç	Bezirganlar	Orta Paleolitik	Yonga, kenar kazıyıcı, çentikli alet

Çanakkale’de Pleistosen Dönem insanların yaşam alanları olabilecek mağara ve kaya altı sığınaklarının tespitine yönelik yapılan araştırmalarda ise 16 mağara incelenmiştir. Bunlar içerisinde dolgu içermeyen, dolgu içerip kültür buluntuları içermeyen irili ufaklı mağaralar bulunmakla birlikte Çan ilçesindeki İnkaya Mağarası’nda Orta Paleolitik Dönem’de yoğun bir yerleşimin olduğunu gösteren yontma taş alet kalıntıları görülmüştür. İnkaya Mağarası aynı zamanda yakın çevresindeki pek çok açık buluntu yerine de hâkim bir mesafededir.

Çan ilçesinde 2016 yılında yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilen İnkaya Mağarası, hem insitu durumdaki dolgu tabakalarına sahip olması hem de yüzlerce metrelik bir alana yayılmış durumdaki yontma taş alet buluntularıyla kaplı çevresiyle, Batı Anadolu’daki fosil insan varlığına ışık tutacak en önemli merkezlerden birisi olmaya adaydır. Çanakkale merkeze 55 km, Çan ilçesine 15 km mesafedeki mağaranın denizden yüksekliği 235 m’dir. Yüzeyde 20x30 m boyutlara sahip oval şekildeki bir kayalık alanda bulunan mağaranın içerisinde farklı yükseltilerde odalar bulunmaktadır. Mağara kuzey-güney doğrultusunda bir kısmı toprak altına inen yıkılmış kayalıklar halinde 100 m kadar devam etmektedir.

2017 yılında Çanakkale Müze Müdürlüğü başkanlığında kısa süreli bir kazı çalışması da yapılan İnkaya Mağarası’nda sondaj açmalarında 468 adet numaralı buluntu tespit edilmiştir. Buluntuların büyük çoğunluğu yonga ağırlıklı olup, birçok çekirdek, dilgi, Levallois uç, kazıyıcılar da tanımlanmıştır. Mağaranın duvarlarından elde edilmiş çakmaktaşı ham maddelerden üretilen yontma taş endüstrisi Anadolu’nun bilinen hiçbir Paleolitik endüstrisiyle benzerlik göstermemektedir. Kazı çalışmaları sürdürülecek olan mağarada ele geçirilecek buluntuların Anadolu Paleolitik Dönem çalışmalarına yeni bir boyut kazandıracığı açıktır.

Tartışma ve Sonuç

2012 yılından beri Muğla ve Çanakkale’de gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla Batı Anadolu’daki Neojen Dönem karasal fosil yataklarının yayılım alanları ve günümüzdeki korunma durumlarının tespiti ile Pleistosen Dönem fosil insanların yerleşim alanlarına ait ipuçlarının bulunmasına yönelik önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Muğla ilinde Neojen Dönem’e tarihlendirilen çökellerde gerçekleştirilen araştırmalarda özellikle Üst Miyosen fosil yataklarının büyük oranda korunduğu, bir kısmının zaman içerisinde tahribata uğramakla birlikte, literatürde yer almayan yeni lokalitelerin tespit edildiği görülmüştür.

Yine Muğla ilindeki Pleistosen Dönem araştırmalarında neredeyse hiçbir yontma taş alete rastlanılmamıştır. Ayrıca ildeki 20’nin üzerindeki mağaradan insan yerleşimine uygun 9 tanesinde yapılan detaylı araştırmalarda (diğerlerinin dik yamaçlarda bulunması, su ile kaplı olması ya da dikey tipte olmalarından dolayı insan yerleşimlerine uygun olmadığına karar verilmiştir) herhangi bir dolgu tabakasına ya da çevresinde kültür kalıntlarına rastlanılmamıştır. Pleistosen Dönem bulguları açısından Antalya, Denizli gibi çok eski dönemlere tarihlendirilmiş lokaliteler içeren illerle çevrili Muğla’da herhangi bir bulguya rastlanılmamış olmasının sebepleri olarak ilin büyük bir kısmının ormanlık alanlarla kaplı olması nedeniyle bitki örtüsünün detaylı araştırmalar yapmaya elverişli olmaması, ilin doğu kesimlerinin yüksekliği 2000-2500 m’yi bulan sıradağlarla çevrili olması ve bunların insan göçleri için bir bariyer oluşturması gibi etkenler sayılabilir.

Çanakkale ilinde Neojen Dönem çökellerinde yapılan araştırmalarda alüvyon alanlarda zengin fosil kalıntılar içeren lokaliteler tespit edilmiştir. Üst Miyosen Dönem’e tarihlendirilen bu yataklardaki fosil buluntular Kuzey Batı Anadolu’daki yayılım alanlarını belgelemek açısından önemlidir.

Pleistosen Dönem insanların bu bölgelerdeki yayılımlarını ve iskanlarını tespiti yönelik olarak yapılan araştırmalarda Çanakkale ilinde zengin bir potansiyelin olduğu gözlenmiştir. Özellikle Çan, Bayramiç ve Yenice ilçelerinde Alt ve Orta Paleolitik Dönem’e tarihlendirilebilecek 40 adet buluntu alanının tespiti fosil insanlar tarafından bu bölgenin yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bu ilçelerdeki geniş vadiler avcı-toplayıcı bir yaşam süren dönem insanları için elverişli bir bölgedir. Yontma taş alet yapımında kullanılan ham madde yataklarının bulunması, su kaynaklarının bolluğu, buzul dönemlerinde büyük

avantaj sağlayacak yer altı sıcak su kaynaklarının zenginliği gibi faktörler dönem insanların bu bölgede yaşayabilmeleri için oldukça önemli kriterlerdir.

Paleoantropoloji alanında son yıllarda yapılan keşifler, coğrafyamızda *Homo erectus*, *Homo neanderthalensis* ve *Homo sapiens* gibi insan türlerinin yaşadığını ve göç rotaları üzerinde Türkiye'nin önemli bir konumda bulunduğunu kanıtlamıştır. Bu insan türlerinin yaşam alanlarının tespit edilmesinde ve hem kültür kalıntılarının hem de iskelet kalıntılarının ele geçirilmesinde yaptığımız yüzey araştırmalarının büyük katkılar sağlayacağı açıktır.

Teşekkür

2012-2017 yılları arasında Muğla ve Çanakkale illerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çok değerli destekleri nedeniyle Çanakkale Müze Müdürlüğü çalışanlarına, araştırmada görev alan bakanlık temsilcilerine ve araştırmayı maddi olarak destekleyen Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

Kaynaklar

Hublin, Jean-Jacques, Ben-Ncer, Abdelouahed, Bailey, SharaE., Freidline, SarahE., Neubauer, Simon, Skinner, M.Matthew, Bergman, Inga, Cabec, Adeline Le, Benazzi, Stefano, Harvati, Katerina, Gunz, Philipp, “New Fossils From Jebel Irhoud, Morocco and The Pan-African Origin of Homo Sapiens”, *Nature*, S. 546 (2017), s. 289-292.

Özer, İsmail, Sağır, Mehmet, Baykara, İsmail, Dinçer, Berkay, Şahin, Serkan, “Batu Anadolu’da Fossil İnsan Araştırmaları: Bulgular, Yayılım ve Problemler”, *ASOS Journal*, C 5/ S. 47, (2017), s. 1-25.

Roksandic, Mirjana, Radovic, Predrag, Lindal, Joshua, “Revising the Hypodigm of *Homo heidelbergensis*: A View from the Eastern Mediterranean”, *Quaternary International*, S. 466, (2017), s. 1-16.

Sagona, Antonio, Zimansky, Paul, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye’nin En Eski Kültürleri M.Ö. 1.000.000-550*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Sirakov, N., Guadelli, J.L., Ivanova, S., Sirakova, S., Boudadi-Maligne, M., Dimitrova, I., Fernandez, Ph., Ferrier, C., Guadelli, A., Iordanova, N., Kovatcheva, M., Krumov, I., Leblanc J.Cl., Miteva, V., Popov, V., Spassov S., Taneva, S., Tsanova, T., “An Ancient Continuous Human Presence in The Balkans and The Beginnings of Human Settlement in Western Eurasia: A Lower Pleistocene Example of The Lower Paleolithic Levels in Kozarnika Cave (North-Western Bulgaria)”, *Quaternary International*, S. 223-224 (2010), s 94-106.

Villmoare, Brian, Kimbel, WilliamH., Seyoum, Chalachew, Campisano, ChristopherJ., DiMaggio, ErinN., Rowan, John, Braun, DavidR., Arrowsmith, J.Ramon, Reed, KayeE., “Early Homo at 2,8 Ma from Ledi-Geraru, Afar, Ethiopia”, *Science*, C347/S. 6228, (2015), s. 1352-1355.